

BALKAN ÜLKELERİNDE DİN EĞİTİMİ

ÖMER TURAN*

Bu makalemizde Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk ve Makedonya'da din-devlet münasebetleri çerçevesinde din eğitiminin durumu ele alınacaktır. Önce söz konusu ülkelerin anayasalarında din-devlet münasebetleri ortaya konulacak, bu konuda ilkokul¹ ortaokul ve liselerde din eğitiminin yeri ve statüsü verilecek, söz konusu ülkelerin tamamında çoğunluğun Ortodoks Hristiyan olması itibarıyla Ortodoks din adamı yetiştiren eğitim kurumlarından bahsettikten sonra bu ülkelerde yaşayan Müslümanların okul içi ve okul dışı din eğitimi, din adamı yetiştiren okulları ve problemleri üzerinde durulacak, bugünkü durumu tam olarak anlayabilmek için gerektiği nisbette geçmişten bahsedilecektir.

Yunanistan dışında ele alacağımız ülkelerin tamamı 10 yıl öncesine kadar sosyalist - komünist rejimlerle yönetiliyordu. Söz konusu yönetim döneminde bu ülkelerde dinî hayat oldukça sönük idi. Din eğitimi yoktu. Okullarda materyalist ahlâk dersleri veriliyordu. Bu rejimden çıkışla birlikte söz konusu ülkelerde dinî hayatın yeniden canlandığı, buna paralel olarak veya bu şekilde din eğitiminin okullarda yeniden başladığı dikkatimizi çekmektedir.

Bulgaristan:

Bulgaristan'da 1991 yılında kabul edilen yürürlükteki anayasanın 37. maddesi din ve vicdan özgürlüğünü, insanların herhangi bir din, dinî görüş

*Yard. Doç. Dr., ODTÜ Tarih Bölümü.

¹ Constitution of the Republic of Bulgaria, Established by the Grand National Assembly on 12 July, 1991, Sofia Press Agency, 1991.

veya ateizmi benimseme haklarını taahhüt etmektedir. Aynı anayasanın 13. maddesi her türlü dinî ibadete serbestiyet tanımakta, dinî kurumların devletten ayrı olmalarını benimsemekte, Ortodoks Hristiyanlığı ise, Bulgaristan Cumhuriyeti'nin geleneksel dini olarak tanımlamaktadır.

Bulgaristan'da tahmin edileceği gibi komünist rejim döneminde din eğitimi yoktu. Ülkede demokrasiye geçildikten sonra din eğitiminden söz edilebildi. Geçen ders yılında ilköğretim okullarında din dersi seçmeli olarak okutuldu. Bulgaristan'da ilköğretim 8 yıldır ve mecburidir. Din dersi bu okullarda birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar haftada bir saat olmak üzere seçmeli olarak okutulmuştur. Resmî rakamlara göre geçen yıl 20 bin kadar öğrenci bu dersi almıştır. Uygulamanın yeni başlamış olmasından dolayı başta öğretmen bulma olmak üzere bazı sıkıntıların yaşanması sebebiyle bu rakamın düşük kaldığı, bu öğretim yılında daha fazla sayıda öğrenciyi bu dersin verilebileceği bildirilmektedir.

Bulgaristan'da hükümeti teşkil eden partilerin geçtiğimiz aylarda Bulgaristan Parlâmentosu'na sundukları bir kanun tasarısı parlâmentodan geçerse bu ülkede din dersleri seçmeli değil mecburî olacaktır. Bu teklife göre ülkedeki Bulgar çoğunluk Ortodoks Hristiyan olduğuna göre Bulgar çocuklarına din dersi olarak Ortodoks Hristiyanlık öğretilecektir. Azınlık bölgelerindeki okullarda ise - burada azınlık bölgeleri derken Müslüman Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerler kastedilmektedir - din dersi yerine ana dil, yani Türkçe verilecektir. Bulgaristan'da devlet okullarında Türkçe tam olarak okutulmamaktadır. Bu bakımdan esasen teklif Türkçenin lehinedir. Ancak din dersi - yani Ortodoks Hristiyanlık - yerine Müslüman Türk çocuklarına ana dilin - yani Türkçenin verilmesinin mantığını anlamak bir hayli güçtür; din ve dil kavramları da, kurumları da, işlevleri de birbirinden düşünülmesi gereken olgulardır.

Bulgaristan Müslümanlarının resmî temsilcisi olan Bulgaristan Başmüftülüğü ise Bulgaristan Hükümetine müracat ederek bu ülkede Müslümanların yaşadığı yerlerde mecburî din derslerinde İslâm dininin öğretilmesini teklif etmiştir. Bu teklife göre; İslâm din bilgisi derslerinin verilmesine ikinci sınıflardan başlanmalıdır. Bu uygulama ilk yıl on beş, yirmi okulda başlatılıp alınan sonuçlara bakılarak takip eden yıllarda kademeli olarak genişletilir. Konunun uzmanlarından oluşan komisyonlar kurulmalı, ders kitapları yazılmalı vs.

Bulgaristan'da Ortodoks Hristiyanların lise seviyesinde din adamı yetiştiren iki okulu vardır. Sememariya adı verilen bu okullar Sofya ve Filibe'de bulunmaktadır. Sofya ve Tırnova Üniversitelerine bağlı birer İlahiyat Fakültesi, Bulgaristan Hristiyanlarının yüksek din adamı ihtiyacını karşılamaktadır. Ayrıca başta Sumnu'da (Şumen) olmak üzere bazı üniversitelerin de ilahiyat kürsüleri vardır.

Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra bu ülkede yaşayan Müslümanların müftü ve naip gibi din adamı ihtiyacını karşılamak üzere 1913 Türk-Bulgar Antlaşması ile açılması öngörülen "Nüvvab" okulu ancak 1922-23 öğretim yılında Şumnu'da açılabilmiştir. 1930 yılında bir de "Ali" yüksek bölümü ilâve edilen okul, 1947 yılında kapatılana kadar eğitimini sürdürmüştür. Bulgaristan Başmüftülüğüne bağlı müftülükler ve Türk okullarındaki öğretmen kadroları yakın zamana kadar bu okuldan mezun din adamlarından sağlanmıştır.² 1944 yılında Bulgaristan'da komünist yönetimine geçilmiştir. Tahmin edileceği gibi komünizm döneminde Müslümanların ne din eğitimi alabilmeleri, ne de din adamı yetiştirecek bir okula sahip olabilmeleri mümkün olabilmıştır.

Bulgaristan'da komünist yönetiminin yıkılıp demokrasiye geçilmesinden sonra bu ülkede yaşayan Müslümanlar din adamı ihtiyaçlarını karşılamak üzere Şumnu, Ruscuk ve Mestanlı'da üç İmam Hatip Lisesi ve Sofya'da bir Yüksek İslâm Enstitüsü açmışlardır. Enstitü şu anda üç yıllıktır. Önümüzdeki yıl dört yıla çıkarılacaktır. 50 dışarıdan, 50 de düzenli olmak üzere 100 civarında öğrencisi vardır. Bütün bu dört okuldaki öğrencilerin toplam sayısı ise 500 civarındadır. Söz konusu İslâmî eğitim kurumları Bulgaristan Başmüftülüğüne bağlı olduğu için başmüftülük yönetimindeki problemler olduğu gibi bu okullara da yansımaktadır.³ İlaveten

² Kendisi Nüvvab'da hem öğrenci hemde öğretmen bulunmuş O. Keskiöğlü'nun bu okul hakkında verdiği bilgiler için bk. Osman Keskiöğlü, **Bulgaristan'da Türkler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 83-97; 22 mezun ettiği 677 kişi ile Bulgaistan Türklerinin din, eğitim ve kültür hayatında çok önemli bir yeri bulunan bu okul hakkında ayrıca bk. Sadi Bayram - Hayrettin Ersal,

"Bulgaristan'da Müftü Yardımcısı Yetiştiren Bir Vakıf Kuruluşu "Nüvvab", **Vakıflar Dergisi**, C.XX, 1988, s. 417-18; Hüseyin Memişoğlu, **Bulgaristan Türklerinin Eğitimi**, Ankara, 1992, s. 18, 33-34.

³ Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü'nün 1990'lı yıllardaki durumu, ihtilaflar ve

söz konusu okulların bina, öğretmen ve öğretim üyesi, ders kitabı ve diğer kaynakları bulabilmekte sıkıntıları vardır. Her şeye rağmen söz konusu okullar eğitim faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bir hayli talan edilmiş, kalanı da komünist yönetim döneminde devletleştirilmiş bulunan Bulgaristan'daki Türk İslâm vakıfları gerçek sahiplerine iade edilse ve vakıf gelirlerinin gerçek maksadına uygun bir şekilde Müslümanların eğitim ve hayır işlerine harcanması sağlansa bu tür maddî problemlerin büyük ölçüde halledileceği şüphesizdir. Bazı köylerde bilhassa yaz aylarında kısa süreli Kur'an kursları düzenlenmektedir.

Bunlara ilâveten Bulgaristan Başmüftülüğü'nün Türkçe ve Bulgarca olarak çıkarmakta olduğu **Müslümanlar** gazetesi ve bir özel kuruluş tarafından çıkarılan **Ümit** dergisi bu ülkenin Müslümanlarının dini eğitiminde belli bir fonksiyon icra etmektedir.

Romanya

Romanya'da 1991 yılında kabul edilen yürürlükteki anayasanın 29. maddesi vicdan ve dinî inanç özgürlüğünü garanti eder. Bütün dinler özgürdür ve kanunlara ters düşmemek şartıyla kendi prensipleri uyarınca teşkilatlanma hakları vardır. Dinî birlikler devletten özerktirler ve ordu birlikleri, hapishaneler, evler ve yetimhanelerde dinî yardım imkânı dâhil olmak üzere devlet tarafından desteklenirler. Sorumluluğu kendilerine ait olmak üzere aileler inançlarını çocuklarına öğretme hakkına sahiptirler. Aynı Anayasa'nın 30. maddesi yazılı, sesli, görüntülü ve diğer haberleşme yolları ile düşünce, görüş ve inancı ifade özgürlüğünün dokunulmazlığını teyid eder. Aynı anayasanın 6. maddesi bu ülkedeki azınlıkların din, dil, etnik ve kültürel azınlıklara mensup insanların etnik, kültürel, dil ve din kimliklerini ifade, koruma, ve geliştirebilme haklarını tanıy ve garanti eder. İlâveten Romanya anayasasının 32. maddesi devletin her bir dinî birliğin kendi yapısına uygun olarak dinî eğitimini taahhüt eder. Kanunlarla devlet okullarında dinî eğitim garanti ve organize edilir⁴. Bu haliyle yeni Romanya

tartışmalar için bk. Ömer Turan, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", **Yeni Türkiye**, s. 16, Temmuz-Ağustos 1997, s. 1745-1749.

⁴ **The Constitution of Romania**, Bucharest, 1991.

anayasası bu çalışmamızda ele aldığımız ülkelerin içerisinde kendi dinini öne sürmeden bütün dinlere eşit bir mesafede duran ve ülkesinde inanç özgürlüğünü en geniş bir şekilde gerçekleştirmeye çalışan bir anayasadır. Ülkede resmen tanınan 17 etnik grup ve 14 din/mezhep vardır. Söz konusu din ve mezheplerin birini İslâm, bir diğerini Yahudilik teşkil eder. Gerisi muhtelif Hristiyan mezhepleridir.

Romanya'da 1990 yılında totaliter Çavuşevsku yönetimi devrilerek demokrasiye geçirilmiştir. Ülkede ilköğretim sekiz yıldır ve mecburidir. Demokrasi ile birlikte ilköğretim okullarında din eğitimi seçmeli ders olarak verilmeye başlandı. Yarım asra yakın bir süren bir komünist-ateist yönetimin devrilmesinden sonra başlayan bu dönemin ilk yıllarında din eğitimi almak isteyen öğrencilerin ve/veya velilerinin müracaat etmeleri gerekiyordu. Bu dönemde din eğitimi dersleri normal ders saatlerinin dışında, hafta sonları vs. veriliyordu.

Uzun tartışmalardan sonra, 1998 yılında kabul edilen bir kanunla, din dersleri ilköğretim okulları ve liselerde haftada bir saat olmak üzere mecburi kılınmıştır. Ancak din eğitimi almak istemeyen öğrenciler velilerinin yazılı müracaatı ile bu dersten muaf tutulabilmektedir. Dersler hafta içinde ve diğer derslerle eşit ağırlıkta olarak yapılacaktır. 1998-1999 öğretim yılında uygulama başlatılmıştır.

Romanya'da büyük çoğunluk Ortodoks Hristiyanıdır. Komünizm döneminde bile lise ve üniversite seviyesinde Ortodoks Hristiyan din adamı yetiştiren teoloji seminerleri ve ilahiyat fakülteleri vardı. Söz konusu seminerler Kiliseye bağlı Romanya Eğitim Bakanlığı'nın denetiminde okullardır. Bu dönemde Romanya'da yüksek seviyede din adamı yetiştiren iki tane ilahiyat fakültesi vardı. Yeni demokratik dönemde gerek teoloji seminerlerinin gerekse ilahiyat fakültelerinin sayıları artmıştır. İlköğretim okullarında ve liselerde okutulacak olan din derslerini Ortodoks Hristiyan öğrencilere söz konusu okullardan mezun olan din adamları vereceklerdir.

Romanya'da en son 1992 yılında yapılan resmî sayım sonuçlarına göre ülkede sayıları 80.000 civarında olan bir Türk-Tatar azınlık vardır. Türkler ve Tatarlar ise bu rakamı kabul etmemekte gerçek toplam sayılarının 120.000 civarında olduğunu ileri sürmektedirler. Romanya'daki Türk-Tatar azınlık bu ülkede kendilerine sağlanan hakları ve verilen

imkânları tam olarak kullanamamaktadırlar. Çeşitli imkânsızlıklar sebebiyle tam olarak uygulanamazsa da, Türk-Tatar çocukları sekiz yıllık ilköğretim okullarında birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar haftada dört saat, beşinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar ve liselerde üç saat ana dilleri olan Türkçeyi seçmeli ders olarak alabilmektedirler. Kendi aralarındaki iç çekişmeler, birkaç okulun öğrencisinin bir yere toplanılarak derslerin hafta sonları gibi uygun olmayan vakitlerde yapılması, bu dersten alınan notun ortalamaya dahil edilmemesi gibi sebeplerle bu öğretim yılında Romanya’da ancak 45 okulda Türkçe dersleri verilebilmektedir. Yine yeni demokratik dönemde bu ülkede yaşayan azınlıklara verilen haklar cümlesinden olarak, kendi tarihlerini, Romanya Türk Azınlığının Tarihi ve Romanya Tatar Azınlığının Tarihi adlı dersleri okullarda kendi çocuklarına öğretebilme hakları vardır. Ancak Romanya’daki Türk ve Tatar azınlık böyle bir dersin müfredatını ve kitabını hazırlayamadıkları için bu haklarını da kullanamamaktadırlar.

Bu yeni dönemde, 1998 yılında çıkarıldığından bahsettiğimiz kanunla, Müslüman Türk-Tatar çocuklarının ilköğretim okullarının birinci sınıfından lisenin son sınıfına kadar haftada bir saat olarak İslâm dinî derslerini alabilme hakları doğmuştur. Ancak Romanya’daki Türk-Tatar azınlığın bu konuda bir ön hazırlığı olmadığı için bu hakkı ne kadar kullanabileceği şüphelidir. 1998 yazında ilköğretim okullarının İslâm din dersleri için bir program süratle hazırlandı. Romanya Müslümanları Müftülüğü ve daha sonra Mezhepler Bakanlığı bu programı onayladı. Eğitim Bakanlığı da onayladıktan sonra program uygulamaya konulabilecek. Liseler için bir program henüz hazırlanmadı. Buna bağlı olarak İslâm din dersleri kitaplarında yoktur.

Romanya’da Müslüman Türk ve Tatar çocuklarına devlet okullarında İslam din dersi verilebilmesinde en önemli problem bu dersleri verecek öğretmenlerin yokluğudur. Bu yeni demokratik dönemde kurulmuş olan Kemal Atatürk İlahiyat ve Pedagoji Lisesi Pedagoji Bölümü mezunları ilköğretim okullarında bu dersleri verebilirler. Ancak mezunların sayıları yetersizdir. Söz konusu lise 1996/97 öğretim yılında 19 kişi, 1997/98 öğretim yılında ise 17 kişi olarak ilk mezunlarını vermiştir. Ancak bu okuldan mezun olan öğrencilerin bir kısmı imamlık yapmakta, diğer önemli bir kısmı da üniversiteye giderek eğitimlerini sürdürmeyi tercih etmektedirler. Şu anda Kemal Atatürk İlahiyat ve Pedagoji Lisesi’nin İlahiyat Bölümü’nden mezun toplam 36 kişiden sadece üç tanesi İslâm din dersi öğretmenliği

yapmaktadır. Bu açığı kapatabilmek için İslâm din dersini verebileceğine dair müftülüğün onayını alan Türkçe öğretmenlerinin de bu dersi verebilmeleri kabul edilmiştir.

Liselerde din dersi verebilmek için İlahiyat Fakültesi mezunu veya imam olmak gerekmektedir. İlahiyat Fakültesi Romanya’da yoktur. Romanya dışında bir İlahiyat Fakültesinden mezun Müslüman gençlerin sayısı da yok denecek kadar azdır. Komünist yönetim bu ülkede Müslüman din adamı yetiştiren en son okulu 1965⁵ yılında kapattığı için mevcut Müslüman din adamları oldukça yaşlı bir kuşaktır. İmamlar hem kendilerini yetersiz gördüklerinden ve hem de öğrenci ile uğraşmak istemediğinden en azından bir kısmı liselerde din dersi vermeye sıcak bakmamaktadırlar. Ayrıca imamların sayısı zaten yetersizdir. Örneğin en büyük Müslüman Türk-Tatar nüfusunu barındıran Köstence’de 15 liseye karşılık 4 cami imamı mevcuttur. Hangi imam hangi lisede ders versin. Bir de lisesi olduğu hâlde imamı olmayan kasabaların varlığı düşünülürse imamlarla liselerde Müslüman çocukların din dersi ihtiyaçlarının giderilmesinin mümkün olmayacağı görülür.

Bu çerçevede, bir öğretmenin yakın birkaç okulda ders vermesi şartıyla 50 tanesi ilkokullara, 100 tanesi de liselere olmak üzere toplam en az 150 din dersi öğretmenine ihtiyaç duyulmaktadır. Geçici olarak bu dersi verecek diğer öğretmenler için en azından Türkiye’de veya Romanya’da birkaç aylık bir kurs düzenlenmesi gerekmektedir. Bu ihtiyacı gerçek manada karşılamak için ise Romanya’da bir İlahiyat Fakültesinin kurulması şarttır. İslâm din dersi için öğretmen sıkıntısının yanı sıra müfredat programlarının hazırlanması, ders kitaplarının ve yardımcı kitapların yazılması problemleri de çözüm beklemektedir.

Romanya’da Müslüman din adamları medreselerde yetişiyordu. 19. yüzyılda bunların en önemlisi Babadağ Medresesi idi. Göçler sebebiyle 1901 yılında Mecidiye’ye nakledildi. Bu medreseden mezunlar din adamlığının yanında Türkçe öğretmenliği de yapabiliyorlardı.⁶ Mecidiye

⁵ İbrahim Nuredin, “Dobruca’da Türk Dili Eğitim Tarihinden Seçmeler”, Türkçesi: Neriman Morali, **Hakses**, Y. 3, s. 12 (30), Decembrie 1997, s. 3

⁶ Müstecip Ülküsal, **Dobruca ve Türkler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1987, s. 123-129.

Müslüman Dinî Semineri olarak da anılan medrese Popovic'e göre II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar⁷, Nuredin'e göre ise 1965 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür.⁸ Romanya'da demokrasiye geçilmesini müteakip 1993/94 öğretim yılında Mecidiye'de din adamı yetiştiren bir lise açıldı. 1995 yılında genişletilen bu okula Kemal Atatürk İlâhiyat ve Pedagoji Lisesi ismi verildi. Burası Romanya'da lise seviyesinde din adamı yetiştiren yegane okuldur.⁹ Romanya Türk Demokrat Birliği'nin Türkçe ve Romence olarak çıkarmış olduğu **Hakses** isimli derginin Romanya Müslümanlarının dinî eğitimlerinde bir dereceye kadar rol oynadığı söylenebilir.

Yunanistan

Yunanistan anayasasının II. bölümünün 3. maddesinde “Yunanistan'da egemen din Ortodoksluk inancıdır” şeklindedir. Resmî din Ortodoks Hristiyanlıktır. Bu ülkede ilkokul, ortaokul ve liselerde din eğitimi vardır ve mecburidir. İlkokullar altı yıllık, ortaokullar ise üç yıllıktır. Din derslerinde Ortodoks Hristiyanlık verilmektedir. Hatta kilise saati vardır.

Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde yaşamakta olan Müslüman Türk öğrenciler Yunan devlet okullarında mecburî olan din (Ortodoks Hristiyanlık) dersini almak zorunda değildirler. Bununla beraber Yunan devlet okullarında bu öğrencilere Yunan öğrencilere verilen kendi dinlerini öğrenme hakkı da tanınmaktadır. Yani Türk öğrenciler devlet okullarında İslâm din dersi alamamaktadırlar.

Yunanistan'da yaşayan Müslüman Türk azınlığın 1913 Atina Antlaşmasının 3. Protokolü, 1920 Yunan Sevr'i,¹⁰ 1923 Lozan Barış

⁷ Aleksandre Popovic, **Balkanlarda İslam**, Türkçesi: Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul, 1985, s. 132-134.

⁸ Nuredin, s. 3.

⁹ The Government of Romania, The Council of National Minorities, **The Education System in Romania Tuition in the Languages of National Minorities**, (The 1995/96 School Year), Bucharest (?), 1996, s.52.

¹⁰ 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr'de üç antlaşma imzalanmıştır. Bunlardan bir tanesi Osmanlı İmparatorluğunu parçalayan mahut antlaşma, ikincisi Batı Trakya'yı Yunanistan'a resmen veren antlaşma, üçüncüsü ise Yunanistan'daki azınlıkların hakları ile ilgili antlaşmadır. Yunan Sevr'i olarak bilinen antlaşma bunların üçüncüsüdür.

Antlaşması, 1968 Türk-Yunan Kültür Komisyonu Ankara ve Atina Toplantıları Protokolü ve Yunanistan'ın 1977 yılında çıkarmış olduğu kanun çerçevesinde özel okul statüsünde okulları vardır.¹¹ Bugün Batı Trakya'da bu şekildeki 241 Türk ilkokulunda 12.000'i aşkın öğrenci vardır.¹² Sözkonusu Müslüman Türk okullarında - ilkokul, ortaokul ve lise - din dersleri mevcuttur, hatta ağırlıklıdır. Bu okullardaki din derslerinde kendi seviyelerine uygun bir şekilde Kur'an, ilmihâl bilgileri, Arapça ve peygamberlerin hayatlarından kıssalar öğretilmektedir. Bu durum bilhassa köy okullarında geçerlidir. Şehir okullarında bu dersleri alamayan Türk çocukları ise ders saatleri dışındaki vakitlerde, hafta sonları ve yaz tatillerinde camilerin bünyesindeki Kur'an kurslarında din eğitimi almaktadırlar.

Yunanistan'da Ortodoks din adamları kilise kontrolündeki okullardan yetişmektedirler. Müslüman Türk din adamları ise 1947 yılına kadar Osmanlı'dan devralınan sistem içerisinde mevcut medreselerden yetişiyordu. 1949 yılında beş medresenin birleştirilmesiyle Gümülcine Medresesi kuruldu. İlk yıllarda ilkokuldan sonra üç yıllık bir eğitim veriliyordu. Daha sonra bu eğitim beş yıla çıkarıldı. Türkiye'deki İmam-Hatipler gibi orta öğretim seviyesinde din eğitimi veren Gümülcine Medresesi, Şahin Medresesi ile birlikte Batı Trakya Müslümanlarının üniversite seviyesinde din eğitimi alma imkânları yoktur. Bu ihtiyaçlarını Türkiye'de ve diğer İslâm ülkelerinde bulunan ilâhiyat fakültelerinden karşılamaktadırlar.

Arnavutluk

1920 yılındaki kuruluşundan itibaren Arnavutluk Krallığı lâik eğitim sistemini benimseyerek ortaokullara din eğitimini almamıştır. Bu tarihe kadar ve bu tarihten sonra, ülkede Müslümanların din eğitimi camilerin yanında açılan kurslarla veriliyordu. Komiti Musliman isimli Müslüman Meşihatı'nın taleplerine rağmen 1921-44 yılları arasında ortaokullarda ülkenin üç dinli (İslâm, Katolik ve Ortodoks) olmasının getireceği pratik zorluklar da ileri sürülerek din eğitimine yer verilmemiştir. Bu dönemde hocalar ve papazlar düzensiz olarak ortaokullara giderek öğrencilerin

¹¹ Halit Eren, **Batı Trakya Türkleri**, İstanbul, 1997, s. 49, 51, 53, 131, 133.

taleplerine göre din eğitimi vermişlerse de sistemli ve programlı bir din eğitiminden bahsetmek mümkün değildir. Arnavutluk'taki devlet okullarında din derslerine yer verilmeyişi II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkenin komünist yönetime geçmesiyle ağırlaşarak devam etmiştir. 1976 yılında kabul edilen anayasanın 37. maddesi "Devlet hiçbir dini tanımaz; kişilerin kafasına dünyanın bilimsel maddeci anlayışını sokmak için ateizm propagandası yapar" şeklindedir. Ayrıca her türlü dinî, teşkilât, faaliyet ve propaganda yasaklanır.¹⁴

1991 yılında başlayan yeni dönemde dine yönelinmiştir. Yapılan yeni anayasada din ve vicdan özgürlüğü vurgulanmaktadır. Ülkenin başşehri olan Tiran'da Arnavutluk'ta mensubu bulunan her dinin bir merkezi vardır. Dine paralel olarak din eğitimine de bir yönelme vardır. Ancak bununla ilgili yasal bir değişiklik veya düzenleme henüz yapılmamıştır. İlköğretim sekiz yıllıktır ve mecburîdir. Eski rejim döneminde ilköğretim okullarında Marksist-ateist bir anlayışla verilen ahlâk derslerinin muhtevası değiştirilmiş, bu derslerde düşünce özgürlüğü çerçevesinde din ve imandan bahsedilir olmuştur. Yapılan değişiklik bundan ibarettir. Doğrudan bir din eğitimi söz konusu değildir.

Arnavutluk'un kuruluşundan itibaren bu ülkedeki Müslümanların en üst seviyedeki eğitim merkezi Berat Medresesi ve Tiran Medresesi olmuştur.¹⁵ Medrese 1944 yılına kadar ilk ve orta eğitimi kapsayacak şekilde yedi yıllık bir eğitim veriyordu. Bu dönemdeki Medresenin müfredat programında yüzme, silâh kullanma ve bir müzik aleti çalma da vardı. Bu tarihten sonra Arnavutluk'ta zorunlu eğitimin yedi yıla çıkarılması ile medrese eğitimi lise seviyesinde ve dört yıllık olarak yeni sisteme adapte etmiştir. Medresede din derslerinin yanında diğer lise derslerinin müfredat programları da aynen uygulanıyordu. Medrese bu şekilde varlığını neredeyse 1967 yılına kadar sürdürmüştür.

¹² İbid, s. 133.

¹³ İbid, s.147

¹⁴ 1976 Anayasası'nın 55. maddesi: "Faşist, anti-demokratik, dini ve anti-sosyalist her türlü faaliyet ve propaganda ve milli duygulara yönelik her türlü provokasyon yasaktır." Popovic, s. 49.

¹⁵ Popovic, s. 24, 36, 47.

1990'lı yılların başlarında İslâm dinî eğitimi vermek üzere camilerin yambaşlarında Kur'an kursları açılmaya başlamıştı. Ancak son yıllarda gerek hukukî zeminin hâlâ tesis edilememiş oluşundan, gerekse yer, kadro, kitap vs. gibi zorluklardan dolayı bu kurslar birer birer kapanmaya başlamıştır. Bu şartlarda Tiran ve Kavaya Medreseleri de ayakta kalabilme mücadelesi vermektedirler. Büyük bir öğretmen kadrosu ve kitap/kaynak sıkıntısı içerisindeydirler.

Makedonya

Makedonya Cumhuriyeti 1991 yılında Yugoslavya Cumhuriyeti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilân etmiştir. Aynı yıl kabul edilen yürürlükteki anayasasının 19. maddesi dinî inanç ve bunu fert veya topluluk olarak ifade özgürlüğünü teyid eder. Aynı maddede Makedon Ortodoks Kilisesi ve diğer topluluklar ve grupların devletten ayrı ve kanun önünde eşit oldukları yer alır. Ayrıca Makedon Ortodoks Kilisesi ve diğer dinî topluluk ve grupların okullar kurma, sosyal ve hayır kurumları oluşturma özgürlükleri ifade edilir.¹⁶ Bu maddelerin yazımında Makedonya Ortodoks Kilisesi ve diğerleri gibi bir üslûbun benimsenmiş olması dikkatimizi çekmektedir. Bu anayasada Makedonlar ve Makedon Ortodoks Kilisesi'ne eşitler arasında birincilik gibi bir statü verilmektedir. Aynı anayasanın 48. maddesi Makedonya'daki milliyetlerin etnik, kültürel, dil ve din kimliklerini korumalarını garanti etmektedir.

Makedonya'da sekiz yıl olan ilk öğretim okullarında ve liselerde din eğitimi yapılmamaktadır. Yönetim, anayasa ve kanunlara aykırı düşmemek kaydıyla bu ülkedeki din eğitimi ve öğretimini tamamen cemaatlere bırakmıştır. Meselâ, arzu eden Müslüman çocuklar ders saatleri dışında, hafta sonlarında ve yaz tatillerinde camilerde din eğitimi almaktadırlar. Hristiyanlar da aynı şekilde kendi dinî teşkilâtları marifetiyle kendi

¹⁶Makedonya Anayasası'nın daha ilk cümlesinde "Makedonya, Makedon halkının milli devletidir ve aynı eşit ve birlikte yaşama hakkına sahip olarak Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan Arnavutlar, Türkler, Ulahlar, Çingeneler ve diğer milliyetlerle birliktedirler" cümlesi yer almaktadır. *Constitution of the Republic of Macedonia*, Skopje, 1995.

çocuklarına din dersi vermektedirler.¹⁷ Devlet bunlara belli şartlarda izin vermekte ve periyodik olarak denetlemektedir.

Makedonya’da 16 Temmuz 1997 tarihinde kabul edilen “Dinî Kuruluş ve Gruplar Hakkında Kanun” bu ülkedeki dinî eğitim ve dinî okullarla ilgili meseleleri düzenlemektedir.¹⁸ Kanuna göre din eğitimi alabilmek için çocuğun velisinin izni şarttır. Çocuk 10 yaşından büyük ise kendi rızası da alınır. Dini eğitim öğrencinin başka bir yerde eğitim görmediği zaman yapılır. Dinî kuruluşlarca açılan okullara, ancak zorunlu olan sekiz yıllık ilköğretimi tamamlamış kişiler devam edebilirler. Dinî kuruluş veya grupların ilköğretim dışında tüm eğitim derecelerinde dinî okullar açma, din adamları yetiştirme ve dinî öğrenci yurtları kurma hakları vardır. Tabi ki bu tür okul veya yurtları açabilmek için gerekli şartları tamamlayarak ilgili makamların onayını almak şarttır. Söz konusu okulların müfredatını ve bunların düzenlenmesini yapma yetkisi Eğitim Bakanlığı’nındır.¹⁹

¹⁷ Makedonya topraklarının Balkan Savaşları’ndan sonra Osmanlı hakimiyetinden çıkmasıyla birlikte bu topraklarda yaşayan Müslümanların dini eğitim meseleleri ortaya çıkmıştır. Müslümanlar kendi dini okullarını açmak istiyorlar, Sırp okullarına çocuklarını göndermiyorlardı. Bu problemin gittikçe büyümesi üzerine 1919 yılında Sırp Eğitim Bakanlığı, Gayr-ı müslimlerin yanında Müslüman çocuklarının da bulunduğu bütün okullarda, din derslerini bu ders için tayin edilmiş hocaların vermesi; müslüman çocuklarının Ortodoks dinine mensup çocukların din derslerine ve okul içinde ve dışındaki dini törenlerine katılmamalarına dair hükümleri içeren bir karar aldı. Bunu, 5 ile 7 yaş arasındaki çocukların Sıbyan mekteplerine devam edebilmelerine dair bir başka karar takib etti. Müslüman veliler ise 10 yaşma kadar çocuklarının kendi dini okullarında okuyabilmelerini istiyorlardı. Ayrıca ilkokullara dördüncü sınıftan itibaren Sırp hükümeti tarafından gönderilen öğretmenlere - din dersi öğretmenleri dahil - güvenmediklerini söyleyerek, kendi öğretmenlerini kendileri tayin etmek arzusundaydılar. Bu tür tartışmalar Krallık yönetimi döneminde devam etti. Bk. Hamdi Hasan, **Makedonya’da Türkçe Eğitim ve Abdülhakim Hikmet Doğan**, Birlik Yayınları, Üsküp, 1998, s. 35-36. II. Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan Sosyalist Yugoslavya Cumhuriyeti döneminde ise din dersleri tamamen kaldırılmıştır. Gerek Ortodoks Hıristiyanlar, gerekse Müslümanlar büyük baskılar altında gayri resmi olarak çocuklarına din eğitimi vermeye gayret ediyorlardı. Bununla beraber dini hayat ve dini eğitim konusunda Yugoslavya’daki sosyalist rejimin diğer Balkan ülkelerindeki benzerlerinden çok daha hoşgörülü olduğunu belirtmemiz gerekir.

¹⁸ **Sluzben Vesnik na Republika Makedoniya** (Makedonya Cumhuriyeti Resmi Gazetesi), s. 35, 23 Temmuz 1997.

¹⁹ *Ibid.* Adı geçen kanunun Dini Eğitim ve Dini Okullar ile ilgili III. Bölümünde yer alan 24-27. maddeler.

Binaenaleyh Ekim 1998’de bu ülkede yapılan genel seçimler sonucunda kurulan yeni hükümetin din dersini - seçmeli veya mecburî - devlet okullarına sokacağı şeklinde kamuoyunda bir beklenti vardır. Bu konudaki gelişmeler önümüzdeki günlerde daha net olarak karşımıza çıkacaktır.

Makedonya’da Ortodoks din adamı yetiştirmek üzere lise seviyesinde teoloji seminerlerinin yanı sıra dört yıllık bir ilâhiyat fakültesi vardır.²⁰ Bu ülkede yaşayan Müslümanların din adamı yetiştiren okullarına gelince: Makedonya topraklarının Türklerin hâkimiyetinden çıkışını takip eden yıllarda Müslüman din adamları “Emir İsmail” ve “Meddah” medreselerinden yetişiyordu. Bunlara ilâveten 1924 yılında I. Kral Aleksander Büyük Medresesi açıldı. Bu okulda lise düzeyinde normal okullarda verilen derslerin yanı sıra “yüksek Müslüman hocaları için öngörülen genişlikte dinî-hukukî dersler de okutuluyordu.”²¹ 1932 yılında bir grup Müslüman aydının başlattıkları çalışmalar neticesinde 1936 yılında İsa Bey Medresesi lise seviyesinde din adamı yetiştiren bir eğitim kurumu olarak faaliyete geçti. II. Dünya Savaşı takip eden yıllarda Yugoslavya’da kurulan sosyalist rejim tarafından medrese kapatıldı. 1979 yılında yeniden başlatılan çalışmalar neticesinde 1984/85 öğretim yılında medrese yeni binasında eğitime başladı. Lise seviyesinde dört yıllık bir eğitim veren medresenin yarısı yatılı yarısı da gündüzlü olmak üzere 550 civarında öğrencisi vardır. İsa Bey Medresesi’nden veya diğer liselerden mezun öğrencilerin üniversite seviyesinde din eğitimi alabilmeleri için ise Üsküp’te İslâmî Bilimler Fakültesi 1997 tarihinde açılmıştır.²²

Bunlara ilâveten Makedonya Meşihati’nin Türkçe, Makedonca ve Arnavutça çıkarmış olduğu **El-Hilâl** gazetesinin de buradaki Müslümanların din eğitiminde bir rol oynadığı söylenebilir.

²⁰ Republic of Macedonia, The Statistical Office of Macedonia, **Statistical Yearbook of the Republic of Macedonia 1994**, Skopje, 1995, s. 576-579.

²¹ Hasan, s. 38-40.

²² **İslam Birliği ve Kuruluşları**, Üsküp, 1997, s. 38-41.

Sonuç :

Yunanistan hariç yarım asra yakın bir süre komünist-ateist idareler tarafından yönetilen Balkan ülkelerinde demokrasinin yeniden gelmesiyle birlikte dine ve din eğitime bir yönelme müşahâde edilmektedir. Dinî hayatın temel bilgileri örgün eğitim içinde verilmesi konusunda fiilen seçmelliliğe, oradan mecburî din eğitime bir gidış söz konusudur. Aslında din bilgisi ile din eğitimi birbirine eşitlenemez; eğitim davranışa dönüştürülebilecek kazanımlardır. Başka kültürlerin içinde yaşayan Müslümanların din bilgisi - düzensiz de olsa - eğitimi de az çok içeriyor. Ele aldığımız ülkelerde şu veya bu şekilde okullarda din eğitimi verilmektedir; din adamı yetiştiren okullar açılmaktadır. Yukarıda adları geçen Balkan ülkelerinde yaşayan Türk ve Müslüman azınlıklar da bu gelişmelere paralel olarak kendi dinî eğitim kurumlarını kurma yolunda faaliyetler içerisindeyler.

Yunanistan'da dâhil adı geçen ülkeler için, beş yıllık bir süre için her yıl 15 adet ilahiyat fakültesi kontenjanı yabancı öğrenci kabul edilmesini Türkiye benimser ise, mevcut problemler giderilebilir. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ve YÖK'nun bu anlayışı kanunî çerçeveye oturtması, T.C. Dışişleri Bakanlığı'nın ise ikili kültür ilişkileri sınırları içerisinde çözmesi mümkündür.

Son aylarda, "Ülkemizde Türk vardır, inkâr etmek boşunadır," diyen sağduyulu Yunan siyasetçileri de dâhil, ele aldığımız ülkelerdeki dinî hayatın canlandırılması, insanî bir hakkın kullanılması olacaktır.